

MARTINA LECHOVÁ

ZPRÁVA O NÁVŠTĚVĚ PAŘÍŽE KARLEM IV. ROKU 1378 (edice starofrancouzského pramene)

Cesta císaře Karla IV. do Paříže na rozhraní let 1377 a 1378 vyvolala značnou pozornost v západní i střední Evropě. Šlo totiž o první návštěvu římského císaře v hlavním městě Francie ve 14. století a tedy o setkání dvou nejvýznamnějších soudobých evropských panovníků, římského císaře Karla IV. a francouzského krále Karla V. Proto je tato událost popsána v několika pramenech.

Její popis najdeme v *Les Grandes Chroniques de France*, což je soubor kronik, který byl původně veden v klášteře Saint-Denis u Paříže, ale v naší době byl již oficiální dvorskou kronikou. (Na jejím sepsování se patrně podílel kancléř Karla V. Pierre d'Orgemont.) Text z těchto kronik týkající se cesty Karla IV. do Paříže roku 1377–8 přeložil do češtiny Jakub Pavel a vydal jej samostatně pod názvem *Cesta císaře Karla IV. do Francie* (Ze souvěké kroniky francouzské, Praha 1937). Jinou zprávu sepsala dvorní básnířka Karla V. Christine de Pisan. Byla vydána v *Nouvelle collection des Mémoires pour servir à l'histoire de France*. Sv. I, II, Paris 1851. Třetí zprávu našel V. Tille v pergamenovém rukopisu z 15. století, který byl uložen v Paříži v *Bibliothèque de l'Arsenal* pod č. 5128, a vydal ji pod titulem *Francouzský rukopis o cestě císaře Karla IV. do Francie v letech 1377–1378*, *Věstník Královské České Společnosti Náuk*, třída filozoficko-historicko-jazykozpytná, Praha 1899, odd. XIV, s. 1–16. Některé části této zprávy přeložil do češtiny František Heřmanský a publikoval je v knize *Čtení o Karlu IV. a jeho době* (Z pramenů), Praha 1958. Heřmanský však neuvádí konkrétní prameny, ze kterých čerpal.

Zde vydávaný text, který je uložen v *Archives Départementales du Nord* v Lille pod signaturou B 654 No 10 688, 36–8, přináší další zprávu zapsanou na listu papíru po obou stranách a má nadpis „Cest la maniere lempereur entra a paris et fu le lundi IIII iour de Janvier lan LXXVII“. Edici pořizují na základě fotografií, originál jsem neměla v rukou. Podle písma vznikl text ještě ve 14. století. Zpráva (tak bude text dále nazýván) obsahuje většinou informace známé již z výše uvedených pramenů, přináší však i některé zajímavé podrobnosti jinde se nevyskytující. Zpráva nepřináší nové poznatky z oblasti soudobých politických dějin. Uvádí některá fakta známá už z Velkých francouzských

kronik, zvláště o průběhu ceremonielu při vstupu Karla IV. do Paříže. Bez povšimnutí však nešlo nechat údaje o pokrmech podávaných u francouzského dvora na hostinách; to může být přínosné pro dějiny hmotné kultury. Stejně tak jsou zajímavé a podnětné i zmínky o hudbě a hudebních nástrojích, jež dodají nové podklady odborníkům pro jejich studia. Jako celek je tato Zpráva prostě půvabnou směsicí informací nejrůznějšího druhu.

Nabízí se k vyřknutí ještě jedna otázka, která sice zůstane nevyřešena, ale proč ji úplně pominout. Jde o otázku autorství. Téměř jednoznačně se dá prohlásit, že se autor Zprávy zúčastnil osobně uvítání císaře Karla IV., neboť takovou příležitost by si žádný člověk přítomný tou dobou v Paříži nebo okolí nenechal ujít. Navíc v něčem zachází do poměrně velkých podrobností a jmenovitě uvádí i některé dvořany, kteří byli přítomni setkání Karla IV. a Karla V. Seznamy jídel, podávaných na třech hostinách v průběhu dvou dní, a popis divadelního představení svědčí o tom, že se jich dotyčná osoba zúčastnila, tudíž nebyla zcela bezvýznamná. Nedá se předpokládat, že by jinak někdo jiný mohl pisateli Zprávy diktovat v takovém rozsahu zrovna jídelníčky.

Dalším zajímavým faktem je titulování Václava králem českým. Ve Velkých francouzských kronikách a ve „Francouzském rukopise“ je titulován vždy jako král římský, kterým byl zvolen i korunován, avšak bez papežovy aprobace. Jestliže toto vše autor Zprávy věděl, lze soudit, že mohl být osobou duchovní, která nesouhlasila se způsobem volby a následnou Václavovou korunovaci, nebo někým, kdo si kvůli možným následkům nemohl dovolit takto titulovat Václava. Zůstává také otázkou, za jakým účelem byla Zpráva sepsána, popř. komu byla určena. Je třeba ještě připomenout, že některá místa jejího textu nejsou syntakticky zcela srozumitelná a správná.

Edice

Zkratky použité autorem Zprávy jsou zcela běžně rozvedeny. Pro dlouhé a okrouhlé s se užívá jednotná grafická podoba, pro lepší srozumitelnost je však graficky rozlišeno „u“ a „v“. Velká písmena a rozdělení na slovní celky a odstavce je ponecháno podle původního textu.

Kopie fotografie č. 1

Cest la maniere comment lempereur
entra a paris et fu le lundi IIII iour
de Janvier lan LXXVII

Premiers est assavoir que le dit
lundi se parti le dit empereur de
saint denis apres sa messa et quil ot
veu une fois et entra en une vicier^a
la quelle la Royme li avoit envoie

Item que le dit lundi au matin
yssirent de paris de deux mile a XXII
cents bourgeois de paris tous vestus

Způsob, jakým císař vstoupil do
Paříže v pondělí čtvrtého dne ledna
roku 1378¹.

Nejprve je nutno vědět, že řečené
pondělí odejel jmenovaný císař ze
Saint-Denis po mši, kterou už jednou
viděl. Usedl do nosítek,
která mu poslala královna.

Toto řečené pondělí vyšly ráno
z Paříže dva tisíce až dva tisíce dvě
stě pařížských měšťanů; všichni

dun parement Cest assavoir lune partie blanche de fin drap et lautre partie sur couleur dune sanguine Et avoient tous ou la plus grant partie barettes vermelles

Item chevauchioient devant yceux bourgeois bien de cent a VI^{XX} sergens vestu dune autre livree non pareille a lautre et chevauchioient en belle ordonnance et honueste Et en teille ordonnance chevauchioient bien pres de saint denis alecontre dudit empereur et la se mirent en belle ordonnance Et apres eux se partirent de paris pour venir encontre lempereur le duc de bourgoigne le du^b de berri le duc de bourbon le duc de bar et plusieurs autres barons dont y nest mention et avoient de belles livreez et honuestes

Item quant lempereur parti de saint denis les dis barons retournerent a paris par devers le Roy et les dis bourgeois se vuindrent chevaucant devant lempereur par belle ordonnance et vindrent en telle ordonnance Jusques a la chappelle et si tost quelorent passe la chapelle et quil porent prendre les champz il se mirent en ordonnance en maniere de bataille tout du lonc du chemin vient et par bonne ordonnance Lempereur descendi a la chapele de la vicieire ou il estoit et monta sur un noir destrier Et les princes qui estoient retourne devers le Roy a paris retournerent tantost devers lempereur et le Roy les sicuy tantost apres et vint au devant de lempereur entre la chapelle et paris et quant le Roy lencontra il osta son chapel et lempereur osta son aumuche et quant il orent salue lun lautre il promrent^c a chevauchier lun empres lautre Jusques a paris et quant il vinrent a la porte messaiger charles de

v odění stejné zdočnosti, totiž jedné části z jemného bílého sukna a druhé části barvy krvavě červené. A měli všichni nebo větší část nachové barety².

Před těmito měšťany jelo na koních dobře sto až sto dvacet zbrojních drábů, odění jiného ne podobného k tomu prvňmu³, a jeli na koních ve vznešeném a krásném uspořádání. V takovém uspořádání pěkně přijížděli až do Saint-Denis naproti řečenému císaři. A tam se skvěli v krásném uspořádání. Za nimi se z Paříže ubírali, aby přijeli naproti císaři, vévoda z Burgundu, vévoda z Berry, vévoda z Bourbonu, vévoda z Baru⁴ a několik dalších baronů, o nichž tu není zmínky. Měli na sobě překrásné a skvostné šaty.

A když císař odjel ze Saint-Denis, řečení baroni (*n. urození páni*) se odtud⁵ vrátili do Paříže ke králi a řečení měšťané se odebrali jedouce koňmo v krásném uspořádání před císařem; a přijeli v takovém uspořádání až k la Chapelle⁶. Jakmile projeli kolem la Chapelle a mohli vjet do otevřené krajiny, uspořádali se na způsob bitevního šiku, po celou dobu cesty setrvali v tomto krásném uspořádání⁷. U la Chapelle vystoupil císař z nosítek, v nichž seděl, a vsedl na černého válečného oře. Knížata, která se byla vrátila ke králi do Paříže, se vracejí tu zpět k císaři a tu zpět ke králi, který jel hned za nimi⁸ a přijížděl vstříc císaři mezi la Chapelle a Paříž. Když se s ním král setkal, sňal klobouk a císař také smeknul⁹. A když pozdravili jeden druhého, dali se do jízdy až do Paříže, jeden vedle druhého. A když přišli k bráně, pan Charles de Poitiers

poitiers et messaiger de la Rivière
 se mirent apie^d et menerent lempereur
 par le frain Jusques au palais
 messaiger Adam de galougn^e et
 messaiger guillom de bordes amenerent
 le Roy en ot parti Et par devant
 estoit messaiger de Coucy et plusieurs
 autres autres^f chevaliers qui fasoient
 vindrer les gens hors de la voie et
 lavoit ainsi de Roy ordone affin que
 on veist plus plainement lempereur Et
 apres lempereur et le Roy de france
 chevaucioient le Roy de bohaigne le Duc
 de brabant tout les freres du Roy de
 france et pluseurs autres princes et
 barons Apres venoient tout de pie
 toutes les gens darmes du Roy qui
 avoient grands bastons en leur mains
 qui ni avoit chevaliers si quant qui
 peust passer avant mais que par
 ordonnance et par ainsi tout le pule^g
 vit paisiblement lempereur et le Roy
 et ainsi son vindrent Jusques au
 palais

Et est assavoir que le dit lund
 ne menga pas lempereur en sale ne le
 mardi ...^h mais le Roy y dina le dit
 mardi et fu le diner fait en une sale
 commune au palais et furent de lez
 lui tous les princes de bohaigne et
 dalemaigne et aussi tous les autres
 princes et barons qui pour le tempz
 estoient aparis

Cest lamaniere comment il sirent
 a table le dit mardi au diner
 Premiers levesque de paris
 levesque de bonesparch
 le Roy de france
 le Roy de bohaigne
 le duc de berri
 le duc de bourgoigne
 le duc de saisonne

a pan de la Rivière¹⁰ sesedli (= z ko-
 ně) a vedli císařova koně za udidlo
 až do paláce¹¹.

Pan Adam de Galougn^e
 a pan Guillaume de Bordes¹² provázeli
 krále vznešeně vyhlížejcího. A vpředu
 byl pan de Coucy¹³ a několik
 jiných rytířů, kteří odstraňovali
 lidi z cesty,
 což bylo tak králem přikázáno, aby
 se dalo lépe vidět císaře.

Po císaři a francouzském králi jeli
 na koních král český, vévoda
 z Brabantu, všichni bratři krále
 francouzského¹⁴ a několik dalších
 knížat a baronů. Za nimi šli pěšky
 všichni zbrojní lidé královi, kteří
 drželi v rukou velké hole,
 které neměli rytíři, aby tak nikdo
 nemohl vystoupit dopředu a narušit
 jejich průvod. A tak všechen lid
 viděl v míru lépe císaře a krále.
 A tak se přijelo až do paláce.

A je nutno vědět, že řečené
 pondělí nejedl císař v sále, ne úterý
 ...¹⁵, ale král tam to řečené úterý
 obědval a oběd byl konán ve společen-
 ském sále v paláci a byla vedle něho
 všechna knížata česká
 a německá a také všechna ostatní
 knížata a baroni, kteří v tu dobu
 byli v Paříži.

Způsob, jakým seděli u stolu
 řečené úterý u oběda:
 První – biskup pařížský
 biskup z Braunsbergu
 král francouzský
 král český
 vévoda z Berry
 vévoda z Burgundu
 vévoda saský

Kopie fotografie č. 2

le deⁱ duc de bourbon

vévoda z Bourbonu

Et le duc de bar

Premier mes pour le diner

un broet dalemaigne

un cyve de livres

Petit pates

Et grosse char

Secont mes

Rost de plusieurs manieres

un broet gaude

un amande blanc

pastez norois

Et tourtes lombardes

Dentremes

une queue de

sangler

Tiers mes

un rost et un ticullej

oisons et chapons

de haute grase ala dodine

fromentee et venoison

Dentre mes

pouilles doreez

verdes et Jannos

Et pomes dorenge

Item est assavoir que le dit

iour au souper sist le Roy en la sale

du palais ala grant table de marbre et

les princes qui avoient dine avec le

Roy furent^k et tous les autres

seigneurs furent affis chascuns selonc

leur estat

Premier mes pour le souper

venoison de sangler a

la courte soupe

un broet blanc lie does

un potato en maniere de sayme

de connins et oisons de Riviere

Et broet foule sur chapons

Second mes

Rost de plusieurs manieres

pastes de connins et de

chapons de haute graisse

un ticullej Et

un broet bare de blanc et devert

Thiers mes

a vévoda z Baru¹⁶

První chod obědu:

„německá omáčka“¹⁷

ragú ze zaječlího masa

drobné pečivo s masovou náplní

a zvěřina¹⁸

Druhý chod:

pečeně¹⁹ na několik způsobů

žlutá²⁰ omáčka

bílé mandlové mléko²¹

pečivo s masovou náplní po „severském způsobu“²²

a koláče pokladené ptačím masíčkem²³

Mezichod:

kančí ocásek

Třetí chod:

pečeně a ...²⁴

housata a kapouni

velmi vykrmení „a la dodine“²⁵

obilná kaše a zvěřina²⁶

Mezichod:

slepice dozlatova upečená

bílé víno a ...²⁴

a pomeranče

Dále je třeba vědět, že řečený

den u večeře seděl král v sále

paláce u velkého mramorového stolu

a knížata, která večeřela s králem,

a všichni ostatní páni

seděli tak, jak příslušelo každému

podle jeho stavu²⁷

První chod večeře:

kančí maso s „krátkým vývarem“²⁸

bílá omáčka zahuštěná vejci

polévka²⁹ na seinský způsob

s králíky a vodním ptactvem³⁰

a kapouni v omáčce ...²⁴

Druhý chod:

pečeně na několik způsobů

pečivo plněné králíčím masem

a masem z velice tučných kapounů

...²⁴

a omáčka bílá a zeleně pruhovaná³¹

Třetí chod:

Ereppos verdes et Jannos ...²⁴
 tartes cucreez et autre
 menu ouvrage de four
 un broet fin vert Et un
 broet camelin de petis
 oiseles et ni ot point
 dentremes

Dischue

nois et poires
 cucreez
 et pomes verdes
 Item mestier de
 menestrel

Et est assavoir que a chascun mes
 que on servoit le Roy les menestreux
 aloient devant lez Roy¹ mes trompetes
 agrant plante et dautres menestreux de
 haus ynstrumens

Item lemercredi ...^h jour de la
 tissane Dina lempereur en sale

Cest lamaniere comment il sirent
 a la premiere table
 Premiers larcevesque de Rains
 lempereur
 le Roy de france
 le Roy de boeme
 levesque de bronneseparch
 levesque de paris
 Et levesque de biauvais

En la seconde table
 le duc de sessionne
 le dauphin
 le Duc de berri
 le Duc de brabant
 le duc de bourgoigne
 le fil^m du Roy de navare
 le Duc de bar
 le Duc henri du breil
 Et le chancelier
 de lempereur
 tournez

bilé víno a ...²⁴
 sladké koláče a jiné
 drobné pečivo
 omáčka s přísadou špenátu
 a malá housata v kořeněné omáčce³²
 a nebyl mezichod

„Dischue“ (*Při hudebním
 vystoupení*)³³:

ořechy a sladké hrušky
 a zelená jablka
 a „koušek“ od menestrela

Je nutno vědět, že s každým cho-
 dem, který se podával králi, předstu-
 povali před chodem menestrelové,
 troubíce na menší trouby velký nářek,
 a další menestrelové, hrajíce na vyso-
 ké hudební nástroje³⁴

A středa ...²⁴ den bylinného
 odvaru.³⁵ Císař obědval v sále.

Způsob, jakým seděli u prvního
 stolu:

První – arcibiskup remešský
 císař
 král francouzský
 král český
 biskup z Braunsbergu
 biskup pařížský
 a biskup beauvaiský.

U druhého stolu:
 vévoda saský
 dauphin
 vévoda z Berry
 vévoda z Brabantu
 vévoda z Burgundu
 syn krále navarského
 vévoda z Baru
 vévoda Jindřich Břežský

a kancléř
 císaře.³⁶
 Otočte.

Kopie fotografie č. 3

Premier mes

Porce blanche et pois coulez
 oyes saleez
 Et grosse char de plusieurs manieres
 un cyve doistres
 un broet jorgeⁿ de char
 une sorinque danguiles
 Et une salmine sur chapons

Second mes

Rost de plusieurs manieres
 Char de bremes rosties
 Eschineez de saumon
 un ticule^o
 un broet fulle
 Et furent servi de poisson
 de mer et dranc^p douche a grant
 plonte et de plusieurs manieres
 un broet asure sur le poisson
 un broet Jaune sur chapons
 anguilles *routeez*^q a la bones
 figues farsies connins defuelle dor
 Et un broet de trois couleurs
 blanc yude^f et vermeil Et
 pastez lorrois

Thier mes

Conins farsis et dorez
 u^s hitons
 lot larde
 un rose
 un broet de verde couleur
 tartes cucreez
 bourreez a la chaude sausse
 un amande blanc
 Chapons pelermes a la dodine
 tourtes parmemens
 une *espinbeque*
 une gellee
 Espaules de mouton farcies
 Et motes^t de char

Item dentremes la maniere
 comment godeffroy du boillon et ses
 compaignons conquirent iherusalem Et
 fut fait un chastiau grant qui fut

První chod:

bílé³⁷ vepřové maso a hrachová kaše
 nasolené husy
 a zvěřina na několik způsobů
 ragú z ústřic
ječná kaše s masem
 úhoř v omáčce
 kapouni obložený kaviárem z lososa

Druhý chod:

pečeně na několik způsobů
 pečení cejni
 hřbety z lososa
 ...²⁴
 omáčka ...²⁴
 a byly podávány mořské ryby
 a ...
 ...²⁴ a to na několik způsobů
 ryby v nakyslé omáčce
 kapouni ve žluté³⁸ omáčce
 pečení úhoří ...²⁴
 plněné filky, králíci, zlaté listy³⁹.
 Omáčka ze tří barev:
 bílé, žluté, červenofialové⁴⁰
 a pečivo s masovou náplní *kořeněné*
bobkovým listem

Třetí chod:

plnění králíci a dozlatova
 ...²⁴
 pravá svičková⁴¹
 růžové víno⁴²
 omáčka zelené barvy⁴³
 sladké plněné koláče se šodó⁴⁴

mandlové mléko

stažení kaponi „a la dodine“
 tmavý žitný kulatý chléb
 ...²⁴
 rosol⁴⁵

ověčí plec nadívaná
 a masové *závitky*

A o přestávce⁴⁶ – způsob,
 jakým Godefroy z Bouillonu a jeho
 společníci dobývali Jeruzalém.
 Byla zhotovena velká pevnost, která

amene devant lempereur en signifiant
 le Cite de iherusaleme et avoit XXIII
 pies de lonc et XI pies dele^a par
 dedens en quoi estoient les saraznis
 qui gardoient iherusaleme et puist y
 vint une grant barge en quoi estoient
 godeffroi du boillon et les VII preus
 ses compaignons et avoit le barge XII
 engambeez de lonc et tel hauter que
 uns homs ne pooit avenir de sa main au
 bort et vindrent ax^b river par tele
 maniere que nulle personne sen pouist
 point appercevoir empres le chastel
 qui estoit compare a iherusaleme et
 lors quant il furent arrive empres le
 chastel se mirent tout a pie et
 vindrent assalir le cyte mais ancois
 traitierent aux saraznis comment il
 vausissent rendre la Cyte et quant le
 traitie fut passe lors assalirent
 moult durement les VII preus le
 chastel dessus dit qui compare estoit
 a iherusaleme et les saraznis
 deffendirent moult fort et par bonne
 maniere et trebuchoient par maintes
 fois des chevaliers godeffroi a terre
 Jusques des cremaus quant il estoient
 montes et dodeffroi les rassaloit fort
 lui et ses compaignons et dura lassant
 moult longuement et ni avoit nule
 baniere mais que la baniere godeffroy
 et les VII preus ses compaignons

byla umístěna před císařem a která
 představovala město Jeruzalém a měla
 XXIV stop délky a XI stop délky
 vnitřní, v kterémžto prostoru byli
 Saracéni, kteří drželi Jeruzalém. Pak
 tam přijela velká loď, v níž byli
 Godefroy z Bouillonu a těch jeho sedm
 udatných společníků. Loď měla XII
 kroků délky a takovou výšku, že se
 člověk rukou nemohl dotknout paluby.
 A přijeli ke břehu takovým způsobem,
 že si toho nikdo (= ze Saracénů)
 ve věži, která byla podobná
 jeruzalémské, nemohl všimnout.
 A tehdy, když přijeli k věži,
 všichni vystoupili (= z lodi)
 a šli zaútočit na město, ale dříve
 vyjednávali se Saracény, zda by
 nechtěli vydat město. Když se
 smlouvu nepodařilo získat, tehdy
 zaútočilo těch sedm udatných velmi
 tvrdě na věž, shora řečenou, která se
 se podobala jeruzalémské. A Saracéni se
 bránili velmi odvázně a srdnatě
 a mnohokrát shodili
 Godefroyovi rytíře na zem
 až z cimbuří, když byli (= tito)
 nahoře. Godefroy na ně tvrdě útočil,
 on a jeho společníci, a vydrželi
 dorážet velmi dlouho, až nezůstala
 žádná jiná válečná korouhev než
 korouhev Godefroyova a těch jeho
 sedmi udatných společníků.⁴⁷

Textové poznámky

- a = civière.
 b Sic.
 c Sic.
 d = à pied.
 e Lze číst i galouguet.
 f Sic.
 g = *peuple*.
 h Zkratku se nepodařilo přečíst.
 i de deletum.
 j Lze číst i tieulle.

- k furent deletum.
 l Roy deletum.
 m Sic.
 n j – snad omylem píše místo d.
 o Lze číst i tieule, viz. pozn. j.
 p Lze číst i drauc.
 q Uprostřed slova užito zkrácení, které není v textu rozvedeno.
 r Sic.
 s u deletum.
 t Lze číst i mocēs.
 u = *de lonc*.
 v Sic; = aux.
 w Sic.

Věcné poznámky

- 1 Pro překlad textu a věcné poznámky byla použita především tato literatura:
 Černý, V.: Staročeská milostná lyrika. Praha 1948.
 Dictionnaire encyclopédique Quillet, 8 sv., Paris 1968–1970.
 Dictionnaire historique de l'ancien langage françois ou Glossarium de langue françoise depuis son origine jusq'au siècle de Louis XIV (par la Curne de Sainte-Palaye). Ed. L. Favre, libraire H.Champion, 10 sv., Paris 1875–1882.
 Dictionnaire de la langue française (par E. littré de l' Academie française). Libraire Hachette, 4 sv.+2 sv. dod., Paris 1878.
 Dictionnaire universal françois et latin, vulgairement appelé dictionnaire de Trévoux, 8 sv., Paris 1771.
 Godeffroy, F.: Dictionnaire de l'ancienne langue française et de tous ses dialectes du IX^e au Xv^e siècle, 10 sv., Paris 1881–1902.
 Grand Larousse encyclopédique. Paris 1968.
 Kavka, F.: Život na dvoře Karla IV. Praha 1993.
 Lechová, M.: Cesta Karla IV. do Francie na rozhraní let 1377 a 1378. FF MU Brno 1994. (Dipl.práce).
 Matoušek, L.: Hudební nástroje evropského středověku. (V tisku).
 Peukertová, D.: Francouzská kuchařka. Praha 1988.
 V tehdejší Francii začínal rok o Velikonocích; t. r. byly 18. dubna.
- 2 Ve 13. a 14. století byl módní šat velmi pestrý. Jeho jednotlivé části se sešlyvaly z různobarevných materiálů (dvoubarevné sukně, kalhoty i pruhované a různobarevně čtverečkové nohavice).
 Baret = honosnější čepice; z lat. biretum.
 = různost oblečení drábů a měšťanů.
- 3 Vévoda z Burgundu: Filip Smělý (le Hardi) čtvrtý syn krále Jana II. Dobrého a Jitky (dcera Jana Lucemburského); (*1342,†1404). Vévodství burgundské obdržel jako léno r. 1363 od svého otce.
 Vévoda z Berry: Jan (*1340,†1416) syn Jana II. Dobrého. Roku 1360, po míru brétigny-ském, mu bylo otcem uděleno území Berry povýšené na vévodství.
 Vévoda z Bourbonu: Ludvík (23.7.1339,†1384) syn Jana II. Dobrého a Jitky; vévoda z Anjou a Maine, hrabě v Provence.
 Vévoda z Baru: Robert (*1352,†1411) syn Heinricha IV. a Jolandy Flanderské, jako manžel Marie Francouzské byl švagrem francouzského krále Karla V. Září/tříjen 1354 – vévoda z Baru.
- 5 = ze Saint-Denis.
 6 = Chapelle Saint-Denis.

- 7 = shromáždili se podél cesty a tak zůstali stát.
 8 Dosl. přel. = hned následoval.
- 9 Na cestách a při vstupech do měst nemívali ani císařové ani králové na hlavě obvykle korunu, ale pohodlnější klobouk, který však byl velice honosný a drahý. V tomto případě měl francouzský král vyšívaný špičatý klobouk posetý perlami. Karel IV. nosil klobouk z šedivého sukna podšitý kožešinou.
 Zde byla jeho pokrývka hlavy nazvána „aumuche“ (= aumuce, aumusse), což byla nadýchaná kožešinová čepice, která se používala v 9. – 14. století.
 Francouzští králové ji nosili pod korunou tak, aby se jim kov nedotýkal přímo hlavy.
- 10 Charles de Poitiers: komoří francouzského krále Karla V.
 Pan de la Rivière: první komoří Karla V.
 = Palais de la Cité.
- 11 = Palais de la Cité.
- 12 Pan Adam de *Galougnat*: patrně zbrojní přídvevník Karla V.; v jiných pramenech a literatuře není doložen.
 Pan Guillaume de Bordes: komoří francouzského krále Karla V.
- 13 Pan de Coucy: hrabě.
- 14 Král český: Václav IV. (*26.2.1361, †16.8.1419) syn Karla IV. a Anny Svídnické.
 1378–1419 král český (korunován 15.6.1363), na krále římského korunován 6.7.1376.
 Vévoda z Brabantu: Václav (*25.2.1337, †7.12.1383) syn Jana Lucemburského a Beatrix Bourbonenské, nevlastní bratr Karla IV. 1352 uzavřel sňatek s Janou Brabantskou. Od roku 1354 byl vévodou Lucemburským (t. r. Lucemburg povýšen na vévodství Karlem IV.).
- 15 Nepřeloženo.
- 16 Biskup pařížský: Aimeric de Maignac (1368–1383).
 Biskup z Braunsbergu: Jindřich Soerborn, původně probošt v Olbramkostece na jižní Moravě, warmijský biskup (1373–1401), duchovní rádce a kancelářský důvěrník císaře Karla IV.
 Vévoda saský: Albrecht (†28.6.1385), lüneburský vévoda, arcimarsálek.
 = bílá omáčka se žlutkem.
- 17 Mezi zvěřinu se ve Francii nepočítali zajáci, křepelky aj. menší zvířata.
- 18 = z masa skopového nebo hovězího. Vepřové maso bylo běžnou potravou chudších vrstev, jinak nebylo příliš v oblibě, což přetrvává ve Francii dodnes.
- 19 „gaudé“ – patrně se naznačuje, že žluté barvy bylo docíleno použitím semínek rezedy.
- 20 Nejde tu o nápoj, ale spíše o přílohu kašovitě formy.
- 21 Patrně naznačuje, že jde o jídlo méně kořeněné, než bylo zvykem v tehdejší Francii, a že se k přípravě použilo ryb.
- 22 Vypadalo asi podobně jako dnešní pizza.
- 23 Nepřeloženo.
- 24 „à la dodine“ – k přípravě této omáčky se používalo česneku, vajíček, mandlí a někdy mléka.
 Obvykle se servírovala k housatům nebo kapounům.
- 25 Zvěřina – fr. venaison = kančí, jelení, srnčí.
 = hodnosti společenského postavení dotyčného jedince.
- 26 „courte soupe“ (dnes court-bouillon) – připravuje se z vody, octu nebo bílého vína, soli, pepře, hřebíčku, bobkového listu, cibule, mrkve, tymiánu, česneku, petrželky. Užíval se většinou pro přípravu ryb, které se zasyrova vložily do hotového vývaru a v něm se uvařily.
- 27 „potate“ = potage, tj. označení pro tekutou část pokrmu, který se připravil uvařením masového a zeleninového základu v hrnci (le pot).
- 28 = hlavně divoké kačeny.
- 29 Vzniklo zamícháním velice hustých omáček v jednom hrnci. (dodnes se ve Francii připravuje. Také se může maso těmito omáčkami pruhovaně potřit a zapéct.).
- 30 „...zeleně...“ = s přísadou špenátu.
- 31 Tato kořeněná omáčka se připravovala ze skořice, zázvoru, hřebíčku, kardamomu, chlebu (užíván na zahušťování) a octu. Do omáčky se naložily ryby, které se pak dále upravovaly vařením. (Recept z roku 1394.)

- 33 Patrně přestávka s hudbou, zpěvem a lehkým jídlem; určeno pro vytrávení. Etymologie pojmu *dischue* je sporná. V dostupných slovnících a encyklopediích se nepodařil najít. Srov.: *Extraits des chroniquers français* Villehardouin, Joinville, Froissart, Commines. Paris 1927. Staré francouzské kroniky. Přeložil V. Černý. Praha 1962, s. 215. „Il faisoit devant luy voulontiers ses clers chanter et deschanter chansons...“ Černý překládá: „jeho klerici mu musili zpívat písně.“ Podle komentáře k fr. Froissartovi: *deschanter*, le *deschant* < *dis-cantum*. I přes přihlídnutí ke kontextu se lze o příbuznosti pojmů jen dohadovat.
- 34 Po třetím chodu večere probíhala jakási hudební produkce menestrelů (item *mestier de menestrel*). Před každým chodem, který byl přinášěn králi, předstupovali menestrelové a troubili na „menší trouby velký náfek“ a jiní hráli na „vysoké hudební nástroje“. O onom troubení velkého náfku se dá říci, že odpovídá popisu dojmu, který zanechávala znějící hudba u přihlížejících laiků. Jde tedy pouze o poetické vyjádření situace pomocí dobově značně frekventovaného termínu „*planctus*“, který se přenášel z označení pláče Marie pod křížem a oplakávání Krista až na určité politické události (např. v období stoleté války *Planctus Galliae Rei publicae*), a je pro nářkavý a průrazný tón nástrojové hry těchto trubek příznačný.
- 35 Týká se císaře.
- 36 Arcibiskup remešský: Richard Picque.
Biskup beauvaiský: Milo de Normans.
Dauphin: (*1368, †1422) prvorozený syn krále francouzského Karla V. a Jany z Bourbonu; Karel VI. Šílený (1380–1422). V lednu 1378 jmenován generálním vikářem v Dauphiné a místodržitelem císaře Karla IV. v arelatském království.
Syn krále navarského: snad Karel III. (*1364, †1425); vládl 1378–1425, zv. le Noble, syn Karla II. Zlého d' Evreux a Johany dcery Ludvíka X.
Vévoda Jindřich Břežský: (*1343/1345, †11.7.1399).
Kancleř císaře: Mikuláš z Riesenburgu (*?, †červen 1397), notář (1367–1374), protonotář kanceláře císaře Karla IV. (1374–1378) a krále Václava IV. (1378–1397), probošt v Cemeriku (Kembergu) u Magdeburgu, biskup v Kostnici (1383–1388) a v Olomouci (1390–1397).
- 37 Maso bylo buď hodně považené, nebo jeho další úprava probíhala až po vychladnutí a vykrvácení poraženého vepře.
- 38 K docílení žluté barvy se obvykle používalo šafránu.
- 39 Nejde asi o jídlo, ale o ozdobu.
- 40 K obarvení byla patrně použita červená řepa.
- 41 Nejedná se o pokrm, ale o název svalu.
- 42 = nápoj lisovaný z květů růží, především červených. (Pili i staří Římané.)
- 43 = s přísadou špenátu.
- 44 = vinná horká omáčka.
- 45 Nelze určit, zda šlo o ovocné želé, nebo o rosol připravený z masového vývaru.
- 46 Podle dochovaných pramenů byly mezi jídly dvě přestávky.
- 47 O dvou přestávkách v průběhu slavnostního oběda shlédli všichni přítomní divadelní představení náboženského rázu, zachycující dobyté Jeruzaléma křížáky; námětově tedy nic neobvyklého. Popis scény a obsah hry jsou podrobněji uvedeny ve Velkých francouzských kronikách.
Stručně se o tom zmiňuje i Kristýna Pisanská a dodává, že představení vhodně sloužilo jako příklad přítomným knížatům. Zajisté měl být tímto příkladem především Godefroy de Bouillon, vůdce statečných a udatných bojovníků kříže, jenž jako takový disponoval všemi tehdy společnostmi vysoce ceněnými vlastnostmi.
Godefroy IV. z Bouillonu: druhý syn Eustacha II. (hrabě de Boulogne), vévoda dolnolotrinský se narodil kolem roku 1061 v Baizy u Genappe. Roku 1095 zastavil Bouillon (hist. úz. ve fr. Ardenách, vévodství od r. 1333) biskupu lutišskému, načež zorganizoval I. křížovou

MARTINA LECHOVÁ

výpravu do Jeruzaléma, který se mu podařilo vydobýt z rukou Saracénů. Poté odmítl stát se králem v Jeruzalémě a přijal pouze titul „Ochránce hrobu Božího“. 1098 porazil Turky u Antiocheie, 1099 egyptského sultána u Askalonu. Zemřel 11. července 1100, stal se legendou. Jako velkého hrdinu ho opěvují chansons de geste i verše Tassa.